

Prevzemanje besed in besednih zvez: pravopisni in leksikalni vidik

Urška Vranjek Ošlak
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
urska.vranjek@zrc-sazu.si

Prispevek prinaša predstavitev najpogostejših dejavnikov, ki jih moramo strokovni uporabniki jezika upoštevati pri odločanju o tem, kako ravnati s prevzetimi besedami. Prevzemanje je v splošnem jeziku redko enosmerni proces. Ko beseda pride iz tujega jezika v slovenščino, se lahko hitro ustalijo v eni od svojih oblik, lahko pa se tudi še naprej spreminja. V knjižnem jeziku predolg proces spreminjanja in ustaljevanja ni zaželen, saj lahko otežuje sporazumevanje.

Odkloni od pravopisnih pravil za slovenščino

Pri prevzemanju iz tujih jezikov upoštevamo pravopisna pravila za slovenščino, kadar je to mogoče. Tvorec besedila želi s posebnim zapisom navadno vzbujati pozornost, funkcija kršenja pravopisnih pravil je ekspresivnost, kar pa je pri splošnih besedilih v knjižnem jeziku nezadostna utemeljitev. Izjema so lahko reklamna besedila, a tudi tam večinoma ni potrebe po zavestnem kršenju pravopisnih pravil, kot so pravila za pisanje skupaj oz. narazen, velike začetnice in stave ločil.

Prevzemanje besed in besednih zvez

V knjižni jezik ni treba sprejeti vsega, kar obstaja v jeziku na splošno. Pri tem smo lahko (ali celo moramo biti) izbirčni. Pri občnih poimenovanjih, ki jih prevzemamo iz tujih jezikov, na splošno težimo k temu, da jih prilagodimo slovenskemu jeziku, torej da jih ali prevedemo ali podomačimo ali pa tvorimo novo besedo oz. besedno zvezo. Pri tem upoštevamo morebitne že ustaljene oblike.

Razlogi za ohranjanje nepodomačenega zapisa so različni, najpogosteje pa ohranjajo zapis tiste besede in besedne zveze, ki jih težje pisno podomačujemo zaradi naglasnih, glasovnih in zapisovalnih lastnosti izvirnega jezika (npr. podomačevanje besed iz angleščine, ki vsebujejo glas [dž], zapisan s črko (j)). Brisanje povezave med podstavno besedo in tvorjenko je prav tako lahko razlog, da se podstavna beseda ne podomači tako hitro, kot bi pričakovali. Podomačevanje lahko upočasnijo še vprašanje zapisa skupaj oz. narazen, s tem povezana besednovrstna uvrstitev, družbene okoliščine in strokovna raba. Zanimiv izziv pri prevzemanju so besede, pri katerih smo množinsko obliko na končni -s prevzeli kot edninsko (po vzoru imen *Dallas Mavericks*).

Pri prevzemanju iz jezikov z nelatiničnimi pisavami občna imena vedno pisno podomačujemo. V pomoč pri tem so nam preglednice za prevzemanje iz tujih jezikov v SP 2001 ter nove preglednice, ki nastajajo v okviru novih pravopisnih pravil *Pravopis 8.0*.

Ne prevzemamo pa le besed in besednih zvez, temveč tudi dele besed, npr. obrazila. Iz prevzetih besed ali njihovih delov in domačih obrazil tvorimo v slovenskem knjižnem jeziku tudi nadaljnja nova poimenovanja. Obratnemu postopku, torej pripenjanju tujih obrazil na slovenske podstavne besede, se izogibamo, kadar je to mogoče. Manj ustaljene vmesne oblike tipa *pizzerija*, kjer že prihaja do delnega prilagajanja slovenščini, niso priporočene.

Priporočam v branje na Franu:

- *Pravopis 8.0*: poglavji »O prevzemanju iz posameznih jezikov« in »Prevzete besede in besedne zveze«
- *Pravopisne kategorije*: opisi sprememb glede na SP 2001

Prevzemanje v slovenščini: glasovje

Rok Dovjak
Lektorsko društvo Slovenije
rok.dovjak@gmail.com

Glasovje velja za najkonservativnejšo jezikovno ravnino. V nasprotju s pravopisom ali besediščem ni priučeno zavestno, ampak možgani osnovna fonološka razmerja vzpostavijo še pred začetkom govora. To pomeni, da možgani določene glasove začnejo prepoznavati kot enoten glas, in prav to je povezano s slabšo dojemljivostjo za akustično plat glasov nematernih jezikov. Posameznik je namreč obkrožen s tako rekoč neskončno množico besed, ki pa izhaja iz omejenega nabora glasov – tudi če se v govoru pojavi beseda s prevzetim glasom, so taki primeri maloštevilni in navadno z majhnim besedotvornim potencialom, da jih obravnavamo kot obroben jezikovni pojav. V tem smislu je prevzemanje iz germanskih jezikov znatno povečalo delež glasov s h v izglasju in predvsem f, ta je bil nekoč omejen na posnemovalne medmete (frfotati) in se je v starih, romanskih prevzetih besedah še substituiral (lat. focācea > slo. pogača, it. focaccia). Prevzemanje na ravni glasovja je zato razmeroma redko, omejeno, in hkrati sistemsko podprto: privzem glasu [dž], zlasti iz turščine po štokavskem posredovanju in iz angleščine, ustreza za slovenščino značilni parni urejenosti soglasnikov po zvonečnosti. Drugačen način tvorbe glasov bi rezultiral v drugačni barvi in šumnosti, kar bi bilo hitro opaženo, torej zaznamovano, in najverjetneje moteče. V nekaterih družbenih okoljih pa je taka inovacija znak prestiža – vendar prevzemanje ni dosledno. Dandanes lahko opazimo, da je v govoru nekaterih mladih trdi t mnogo pogostejši kot mehki č. Sicer se velikokrat izkaže, da so se v knjižnem jeziku ustalile prav prvine, ki so v jeziku že prisotne v kateri od neknjižnih zvrsti (sprememba kakovosti naglašeneega zgodovinskega polglasnika in opustitev izpada v stranskih sklonih: Štuhéc -a; prim. Dónec < Donéc, vendar Lubinéc) ali ki so artikulacijsko manj zahtevne (gvakamole, gvano/guano: [gva] – [gva]); prim. švapanje, dvoglasniki po umiku starega akuta na kračino ter vzporedni sklop K[V], značilen za italijanščino). Novosti, ki jih je na področju glasovja in prevzemanja glasov zaznati v predlogu novih pravopisnih pravil, ne odražajo sprememb v govoru, ampak v normativnem vrednotenju izgovornih različic. V tem pogledu je najočitnejše približevanje citatnemu izgovoru, zlasti ohranjanje širine pri e in o ali polglasniškega izgovora v osnovi besed, saj se tako kar najbolj ohranijo fonološka nasprotja izvirnega jezika (francoski končaji se na Radiu Slovenija že dlje prevzemajo kot [ên], [êm] nam. pravopisno predpisanih [én], [ém]); glasovi, ki jih slovenščina ne pozna, pa se opustijo ali nadomestijo z najbližjim slovenskim ustreznikom. V indijskih imenih se tako [h̥] opušča ali nadomešča s slovenskim nebim pripornikom [h]: brahman in braman; tuji glasovi se lahko privzamejo kot sklop dveh fonemov: <d^h> [d^h] > slo. [ʔh], npr. sandhi. Ne le narava, tudi položaj glasovnih zvez se lahko spremeni: knjižna slovenščina zaradi oblikoslovnih danosti dvoglasnike pozna predvsem v izglasju, medtem ko v tujih jezikih lahko nastopajo v korenu. Med starejše spada tudi prevzemanje glasu l v izglasju in pred soglasnikom, kar je sovplivalo tudi na odločitev za elkanje.

Pri pravopisu je zanimivo predvsem pisanje ločil, velike začetnice ter besed skupaj ali narazen, kar pa zaradi sobesedila ne bi smelo imeti večjega vpliva na prozodijo stavka. Nasprotno citatni zapis lahko razumemo kot kazalec citatnega izgovora. Pod tujim vplivom se za pritegnitev pozornosti in znak igrivosti za označitev nekaterih glasov pojavljajo tudi neslovenska veččrkja (Hoodburger). Največ vprašanj pa vzbuja branje ločil, ligatur (zlasti &: S&P, H&M, C & A, Dolce & Gabana, Moda Mi&lan) in simbolov (emotikoni, podobice) ter kratic (CK – Calvin Klein) in večjezikovnih imen (A&E Europe).

Prevzemanje iz južnoslovanskih jezikov – zgledi

Đurđa Strsoglavec
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
durda.strsoglavec@guest.arnes.si

kao 'kakor da/mašilo' ! like

valda 'afirmacija' (valjda) 'neafirmacija' HJP

svašta

japanke 'japonke' (japanke)

vsaka čast 'vsa čast' (svaka čast)

Pridem za pet minut. 'Pridem čez pet minut.' (Dolazim za pet minuta.)

smatrati 'meniti' (smatrati)

prepona 'dimlje' (rekvizit, anatomski dio)

puzanje, puzati, puzamo, puzaš 'plazenje, plaziti se' (pužemo, pužeš)

trbušnjak 'trebušnjak' (trbušnjak)

ohraniti/izgubiti obraz 'moralna kategorija' (sačuvati/izgubiti obraz) ! LP

ajde 'vzpodbuda, poziv' HJP

ajde/ajdi 'poslovilni pozdrav' (-)

gužva 'gneča' (gužva)

neumorno 'neutrudno' (neumorno)

leten 'poleten' (letni/ljetni)

iz petnih žil 'na vse kriplje' (iz petnih žila)

polnjenje (čokoladno polnjenje) 'polnilo' (čokoladno punjenje)

Eden je Smoki! 'enkratnost' (Jedan je Smoki!)

Eden je Bog! (Jedan je Bog.)

odgovarjati 'ustrezati' Ne odgovarja mi ob dveh. (Ne odgovara mi u dva.)

razbijati si glavo 'beliti si glavo' (razbijati glavu)

kako 'da' (Prišel je v kino in ugotovil, kako filma ne predvajajo več. Mislim, kako gre njemu še slabše kot meni.)

koliko 'kako' Povej mi, koliko me ljubiš. (Reci mi koliko me voliš.)

da 'in' Prišel je v kino, **da** bi odkril, da filma ni na sporedu. (Došao je u kino da bi ustanovio kako filma nema u programu.)

sanjati koga/kaj 'sanjati o kom/čem'

več ali manj 'bolj ali manj' (više ili manje)

za razliko od 'v nasprotju s/z' (za razliku od)

na licu mesta 'na kraju samem' (na licu mesta/mjesta) !LP

za vsak slučaj, v vsakem slučaju 'primer'

z ozirom na 'glede na' (s/sa obzirom na/obzirom na)

koristiti dopust, koristiti prevozno sredstvo 'uporabljati, porabljati, izkoriščati'

odnosno 'oziroma' (odnosno)

doživljenjski 'dosmrtni' (doživotan)

zapad/Zapad 'zahod/Zahod' (zapad/Zapad)

dobrodošlica (dobrodošlica)

inozemski 'tujji' (inozemni)

pravica česa 'pravica do česa' (pravo čega)

v kolikor 'če' (ukoliko) V kolikor bom lahko ... (Ukoliko budem mogao...)

Ne bom uspela priti. 'Ne bo mi uspelo priti.' (Neću uspjeti/uspjeti doći.) ! v hrvaščini
uspeli smo priti 'uspelo nam je priti' ! germanizem

zahvaljujoč 'po zaslugi/zaradi' (zahvaljujući)
благодарейќи

to me čudi 'temu se čudim' (Čudi me kako je mogao to reći.)

zaključiti 'skleniti'; **zaključek** 'sklep' (zaključak)

sredina 'okolje'

žena 'ženska' *Naša žena*, dispanzer za žene, dan žena

prilika 'priložnost'

prilike 'razmere'

vztrajati na tem 'vztrajati pri tem'

veza 'zveza' **brez veze, brezvezen** (bez veze, bezvezan)

usluga 'storitev' gostinske usluge (ugostiteljske usluge)

bi 'preteklik' Oni bi prišli vsako leto. 'so prišli' (Oni bi došli svake godine.)

Slovenska plaža v Budvi 'slovanska' (Balašević: Moja prosta duša slovenska)

kulturna specifika: **pasulj, burek**

uspješnica 'hit, bestseller' ! kvalifikator

ful 'puno, jako, silno, močno'

ugodne cijene/cene 'povoljne cijene/cene' (ugodne cene) ! do prevzema Mercatorja (Konzum)

pritrtilnica **da**?

https://www.soz.si/oglasevalsko_razsodisce/arhiv-razsodb/razsodba_oglasevalskega_razsodisca_st_14005_04_2007_0